

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1943-11-07, iš Štuthofo - į Vilnių

Stutthof, den 7 November 1943

Adresse[:]

Prof. dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Stutthof, den 7 November 1943

Vanduk, miela, mylima! 3 Bilder, Buch u. s. w. über Frau Blažienė habe ich bekommen – das war eine Freude für mich! Aber – mein Gott, – Vanduk, wie traurig siehst Du aus! Heute kommen 2 Briefe von Dir u. eins – von Bruder Josepfh. So lange, so gute Briefe! In voriger Woche kommen 2 Paketten von Dir, 1 – von Maciūnas und 1 – von Vater! Vorige Woche war besonders glücklich! Ich weiss nicht, wie konnte ich meine Dankbarkeit Euch allen aussprechen! Pullover ist wundervoll! Ich wollte Dir deine 2 Paar Handschuhe zurückschicken, aber könnte ich nicht das machen. Jetzt mit warmen Sachen bin ich vollständig versorgt, – mehr brauche ich nichts. Alle Sendungen kommen in voller Ordnung. Auch das Geld (200 Mr) ist wieder gekommen. Mit Lebensmitteln bin ich auch reichlich versorgt. Diese Mitteln verbrauche ich gewöhnlich zum Mittag, da ich mit dem Geschmack unseres Koches bin nicht einverstanden. Die offiziellen Dokumenten sind noch nicht zu mir gekommen, – untersuche, wer sie geklaut hat. An Zeitschrift „Kūryba“ gebe keine Zeile aus meiner Dichtung: biswann bin ich ein Häftling zu Stutthof, kann ich nicht Mitarbeiter solcher Zeitschriften sein. Auch mein Werk „Apyaušrio Dalia“ wollte ich dem Verlag nur in dem Fall geben: wenn Du kein Geld hättest und keinen anderen Ausweg findest... Als Häftling zu Stutthof kann ich nicht die Korrekturbogen lesen und verbessern: wenn ich kann nicht die Arbeit abfertigen, mein künstlerisches Gewissen gestattet mir nicht die Werken zu publizieren. Ich bin ein Dichter, will und werde Dichter bleiben bis letzten meinen Lebensstunden, über keine Politik will ich hören. Die Ol. „Trei Devyneri“ gegen Erkältung kommen rechtzeitig: ich habe schon längere Zeit Bronchitis, – das half mir. In diesegegen Umständen die Erkältung wird mich oft besuchen – diese Arzneien brauche ich. Danke alle Kollegen, besonders Kazys, für den Tabak. Auch Kaffeemischung. Ich lebe von deinen Briefen und Sendungen wie in dem Traum. Ich bin hilflos meine Gefühle für Euch auszussprechen, meine guten, meine unendlich geliebten Geister.

Küsse Euch beide.

Eure Baliukas [1r] // [1v] //

Adresas:

Prof. dr. Balys Sruoga
Stovykla Stutthof prie Danzigo
Blokas XI

Stutthof, 1943 [metų] lapkričio 7 diena

Vanduk, miela, mylima! 3 fotografijas, knygą ir t. t. gavau per ponią Blažienę – tai buvo man džiaugsmo! [1] Bet, Dieve mano, Vanduk, kaip Tu liūdnai atrodei! Šiandien atėjo 2 laišakai nuo Tavęs ir 1 nuo brolio Juozapo [2]. Tokie ilgi, tokie geri laišakai! Praeitą savaitę atėjo 2 siuntiniai nuo Tavęs, 1 nuo Maciūno ir 1 nuo tėvo! [3] Praėjusi savaitė buvo ypač laiminga! Nežinau, kaip galėčiau išreikšti savo dėkingumą Jums visiems! Megztinis nuostabus! Aš norėjau Tau atgal išsiųsti 2 poras pirštinių, bet negalėjau to padaryti. Dabar esu visiškai aprūpintas šiltais drabužiais, – daugiau man nieko nereikia. Visi siuntiniai ateina tvarkingi. Vėl gavau pinigų (200 Mr). Maistu taip pat esu gerai aprūpintas. Šiuos maisto produktus aš paprastai suvalgau per pietus, nes man nepatinka mūsų virėjo skonis [4]. Oficialūs dokumentai manęs dar nepasiekė, – išsiaiškink, kas juos pavogė. Žurnalui „Kūryba“ neduok nė vienos eilutės iš mano poezijos: kol aš Stutthofu kalinys, negaliu būti tokiu žurnalų bendradarbis [5]. Savo kūrinį „Apyaušrio Dalia“ [6] irgi norėčiau atiduoti leidyklai tik tokiu atveju, jei Tu neturėtum pinigų ir negalėtum rasti kitos išeities... Kaip Stutthofu kalinys, aš negaliu nei skaityti, nei taisyti korektūros lankų: jei negaliu pabaigti darbo, menininko sąžinė neleidžia man publikuoti kūrinį. Aš esu poetas, noriu ir liksiu poetu iki paskutinės savo gyvenimo valandos, nenoriu girdėti apie jokią politiką. „Trejos devynerios“ nuo peršalimo atėjo laiku: man jau kurį laiką bronchitas, – tai man padėjo. Tokiomis sąlygomis peršalimas mane dažnai lankys – man reikia šių vaistų. Ačiū visiems bendradarbiams, ypač Kaziui [7], už tabaką. Už kavos mišinį irgi. Tavo laiškų ir siuntinių dėka gyvenu kaip sapne. Esu bejėgis išreikšti savo jausmus Jums, mano geros, mano be galo mylimos dvasios.

Bučiuoju Jus abi.

Jūsų Baliukas [8] [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

[1] Pulkininko Vinco Blažio (1895–1978) žmonos siuntinys, kuriame perduoti lageryje neleistini dalykai - fotografijos ir asmeninės knygos: „Kai norėdavom gauti fotografiją, kuri čia griežtai buvo draudžiama, prašydavom į siuntinį įdėti tokios tai firmos (įrašydavom fotografo pavardę ar foto studijos pavadinimą) pyragaičių, dantims miltelių ar tiesiog vaistų širdžiai sustiprinti...“ (A[ntanas] Gervydas, *Už spygliuotų vielų*, Chicago, „Draugo“ spaustuvė, 1950, p. 95); buvo galima „gauti iš SS bibliotekos knygų“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 181).

Gautas fotografijas Balys Sruoga brangino: „Su savim nešiodavosi žmonos ir dukros nuotraukas, kurias rodydavo ir mums“ ([„Augustin Sikorski atsiminimai apie Balį Sruogą“], in: *Balys Didysis*, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 341).

Neaišku, apie kokią konkrečią jam atsiųstą knygą Balys Sruoga rašė, nes tolesniuose laiškuose apie ją refleksijų nebėra.

Knygų, stiprinančių žmogų, poreikį lageryje juto visi kaliniai: „Knygos alkis pagavo ir mane. Keista, tokio per visą gyvenimą nesu, atrodo, turėjęs. Dar, rodos, nebuvo praėjęs ilgas laikas, kai mes čia esame, tačiau bedugnė, į kurią buvome įstumti su kūnu ir dvasia, šaukėsi dvasinės atgaivos. Nuovargis ir išsekimas dar labai kliudė susitelkti ir galvoti, bet knyga teikė poilsį, atsigavimą, pasisotinimą. Ji perkėlė tave į visai kitą pasaulį. Bent keletai pusvalandžių ji nešė savotišką *katarsis* – apsisvalymą. Tai jutau ne tik aš – visi. Net tie, kurie savo gyvenime knygos nebuvo mėgę, nešiojosi ją dabar rankoj ir, užsislėpę už bloko kertės, ją skaitinėjo. Knyga buvo savotiškas žaibolaidis mūsų mintims ar nuotaikoms“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 184).

[2] Baliui Sruogai į Štuthofu lagerį adresuoti žmonos ir brolio Juozapo Sruogos laišakai neišliko. Tik iš Balio Sruogos laiškuose išsakytų apibūdinimų galima numanyti, kas jam rašė į lagerį, kokie buvo adresantų laišakai. Išliko tik keletas Baliui Sruogai adresuotų bičiulių filosofo Vladimiro Šilkarskio ir istorikės Marijos Krasauskaitės laiškų.

- [3] Vanda Sruogienė spalio mėn. 26 d. Baliui Sruogai išsiuntė siuntinį, kuris buvo „gautas!“ („42. Puloveris. Pirštinės. Skilandis. Sviesto 400 gr. Truputis kavos. Tabokos did[elis] maišelis, buteliukas nuo Sirolino su šermukšnine. Cukraus 1/4 klg.“); Kazimieras Daugirdas spalio mėn. 18 d. iš Būgių išsiuntė 2 [klg.] siuntinį, kuris buvo „gautas!“ („43. Siuntinys iš tėvo: kojinės, pirštinės, kumpio gabalas“); Vincas Maciūnas spalio mėn. 29 d. išsiuntė siuntinį („44. Lašinių 500 gr. Cukraus 1/4 klg. Papirosų 5 dėž. Svogūnų 6“) („Sąrašas siuntinių, siųstų į Štuthofą“, žr. „Balys Sruoga, „Biografija, 1943–1945, Stutthof“, in: BLKMČ BS). Ne visi apdrausti siuntiniai, o ypač laišakai su dokumentais, pasiekdavo Balį Sruogą.
- [4] Lagerio duonos ypatumus (valgiaraštį) apibūdino virtuvės sandėlyje dirbę duonos krovėjai: „Pagrindinis kalinio maistas buvo duona, jos per dieną jis gaudavo 200–300 gramų. Bloko duonraikys dalindavo duoną ryte ir vakare. Pusryčiams ant riekelės užmesdavo šlaką rausvo marmelado, o vakare – keletą gramų margarino. Naujajame lagery vieną kart per savaitę, dažniausiai šeštadieniais, pridėdavo dar keletą gramų kraujinės arba arklinės dešros. Duoną atveždavo sunkvežimiais iš Dancigo arba arklių iš Štuthof miesto. Ji, matyt, buvo specialiai kaliniams kepama, nes iš jos visada galėjai išplauti smulkių netirpstančių priemaišų. Ryte ir vakare prie duonos gaudavome puslitrį kavos – rusvo raistų vandenėlio. Pietums įpildavo apie litrą sriubos, išvirtos iš griežčių, kopūstų ir pripuvusių morkų. Bulvių joje pasimaišydavo retai, ir tos dažniausiai būdavo papuvusios, juodmargės. Šiame dvokiančiame skystame jovale pasitaikydavo retkarčiais koks raumenų pluoštas, sumirksėdavo retos riebalų akutės. Naujajam lagery vietoj šio jovalo gaudavome ir tirštos bulvienės su kruopom arba makaronais. Jei prie dieninio maisto davinio pridėtume „Zulage“ – priešpietinę duonos riekę, kurią retom progom gaudavo miško darbininkas, tai jame rastume apie du tūkstančius kalorijų. Taigi vien dėl duonos stokos sunkiai dirbantis kalinys turėjo žūti. Virtuvės sandėlio lentelė, kurią mes, duonos krovėjai, matėme kabančią, sakė ką kitą. Joje surašytos maisto rūšys ir gramai bylojo, jog kalinys valgo skaniai, sočiai ir gauna kalorijų tiek, kiek reikia dirbant sunkų fizinį darbą. Sandėliuose, į kuriuos mes užeidavome, iš tikrųjų buvo prikrauta gražių maisto atsargų: maišai miltų, kruopų, riebalų, džiovintos arklienos, dešros, margarino ir kt. Kaliniui tekdavo tik dalis šių gėrybių, nes geresnius maisto produktus surydavo privilegijuotieji ir esesmanai. Taigi maisto raciono lentelė, kabanti sandėlyje, neatitiko tikrovės – ji buvo melaginga kaip ir nacių moralė. Badmiriaujantį kalinį 1943 metais vis dažniau ir dažniau pradėjo lankyti dviejų kilogramų siuntinėliai, bet ir šiuos brangius kąsnius jis turėjo dalintis su kontroliuojančiu esesmanu ir blokiniu. Naujajame lagery tokių siuntinių „apipjaustymas“ pranyko, ir dabar buvo galima gauti neapibrėžtas maisto siuntas. Laisvėje pavergti žmonės žinojo, kaip naciai mus lagery maitina, todėl kai tik buvo leista, Štuthof pašta užgriuvo iš gimtinių atkeliavę dėžės, ryšuliai ir maišai“ (Leonas Puskunigis, „Štuthof žardienos“, in: *Pragaro vartai – Štuthofas*, parengė Alisa Rupšienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 339–340).
- [5] Balys Sruoga nebendradarbiavo literatūros ir meno mėnesiniame iliustruotame žurnale *Kūryba*, kuris leistas 1943 11–1944 05 Kaune. Pirmąjį žurnalo nr. redagavo vyriausiasis redaktorius Stasys Leskaitis, kitus Juozas Keliuotis. Leido Valstybinė leidykla. Žurnale Balio Sruogos kūryba, literatūros kritika apie ją nespausdinta.

[6] Balio Sruogos istorinė drama *Apyaušrio dalia*, skirta lietuvių kultūros dekadai Maskvoje, pradėta rašyti greičiausiai 1940 m. lapkričio mėn., baigta 1941 m. kovo mėn., tuo metu dar nebuvo išleista. Rašytojas dvi tuo metu parašytas dramas *Kazimieras Sapiega ir Apyaušrio dalia* planavo išspausdinti 1941 m. „Sakalo“ leidykloje, leidėjui Antanui Kniūkštai siūlė: „Ar Valstybinę leidyklą interesuotų toks veikalas?

Tad jei Valstybinė leidykla norėtų kurį iš šių mano veikalų leisti – tuoju atsiųsčiau. „Apyaušrio Dalia“ spaudai labiau paruošta“ (Balio Sruogos laiškas Antanui Kniūkštai, iš Vilniaus – į Kauną, 1941-09-10, in: *MLLM ER1* 1656, l. 1r). Antanas Kniūkšta 1941-09-12 laiško viršuje paliko prierasą raudonu pieštuku: „Taip!“; „P. Grušui / Paprašyti autorių, kad atsiųstų naujų veikalų rankraščius susipažinti“. Balys Sruoga užgniaužtą kultūrinį gyvenimą okupacijos sąlygomis trumpai apibūdino Jurgiui Baltrušaičiui: „Literatūros laikraščio ar žurnalo jokio neleidžiama. Taip pat neturime Vilniuje rašytojų organizacijos. Knygų leidimą tvarko Valstybinė leidykla Kaune monopolinėmis teisėmis, turinti vokiečių komisarą ir 3 direktorius (Kniūkšta, Pryšmantas ir koks tai Petreikis). Knygų kol kas mažai tepasirodo. Aš turiu parašęs dvi naujas dideles dramas, bet jos kol kas dar turi pagulėti“ (Balio Sruogos atvirlaiškis Jurgiui Baltrušaičiui, iš Vilniaus – į Paryžių, 1942-05-06, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 693, l. 1v). Drama *Apyaušrio Dalia* pasirodė tik pokariu, žr. Balys Sruoga, *Apyaušrio dalia*, atsakomasis redaktorius Valys Drazdauskas, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1945, p. 1-245.

Pjesės autografas žr. Balys Sruoga, *Apyaušrio Dalelė*, rankraštis pieštuku (4 užrašų knygutės), in: *LLTI BR*, f. 1, b. 3902, nr. 1, l. 1-54r, nr. 2, l. 55-112r, nr. 3, l. 113-125r, nr. 4, l. 1-18r; Balys Sruoga, *Apyaušrio Dalelė*, rankraštis su autoriniais pataisymais, išbraukymais, prierasais raudonu rašalu, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 3901, l. 1-218r; Balys Sruoga, *Apyaušrio Dalia*, radijo santrauka, mašinraštis, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 5779, l. 1-53r.

[7] Baliui Sruogai tabaką dažnai siuntė buvęs jo studentas, o vėliau kolega rašytojas Kazys Boruta.

Balys Sruoga žmonos ne kartą prašė padėkoti savo mokiniams: „Ačiū [...] ypač keturiasdešimtmečiui jaunuoliui Kaziui. Jis, išskyrus Tave ir Dalią, supranta mane geriausiai“ [„bedanke [...] besonders vierzigjährigen Jüngling Kazys. Er, ausser Dich mit Dalia, versteht mich am besten“] (žr. sekantį Balio Sruogos laišką Vandai Daugirdaitei Sruogienei, siųstą iš Štuthofo į Vilnių, rašytą 1943-11-28, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1303, nr. 24, l. 1r).

Kazys Boruta, prisimindamas susitikimą su Baliu Sruoga pokariu, pabrėžė tabako ir pypkės leitmotyvą: „...O paskui... gavau iš Sruogos jo apgraužtą Štuthofo pypkę ir tabako krepšį. Širdyje gera pasidarė, o akyse šviesiau...“

- Na, tai užsirūkysim pypkę, - tariau, išsitraukdamas prieš pora metų sumainytą su Sruoga pypkę.

Sruoga greitai ją atpažino ir prisiminė:

- O tavo pypkė, trauk ją velniai, - tarė, - išlėkė pro Štuthofo kamina, galbūt su tavo likimu, užtat aš gyvas likau... Štai čia mano lagerinė pypkė... Žmona atsuntė...

Aš pasižiūrėjau į pypkę ir vos ją atpažinau: apgraužtu kandikliu ir visa apdegusi. O tai buvo mano išeiginė pypkė, kurią prieš pusantrų metų įdaviau Sruogos žmonai su kapšiu tabako, kad persiųstų jam į lagerį. Atidžiai ją apžiūrėjau, galvodamas, ką išgyveno tas, kuris ją rūkė, ir mano žvilgsnyje kažkas šmėkstelėjo, ir ranka krūptelėjo.

- Gal manai, kad ir šita tavo pypkė? - įtarė Sruoga. - Ne, brač!.. Ją man žmona atsiuntė su kapšiu gero tabako... Kukūrė kapas tabaką pagrobė, o pypkę išlaikiau... Tik rūkia dažnai samanas ir pernykščius lapus...“ (Kazys Boruta, „Pypkių mainai“, in: *Balys Didysis: Atsiminimai apie Balį Sruogą*, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 285).

[8] Šio Balio Sruogos laiško Štuthofo laiškų rinkinyje (*LLTI BR*, f. 53, b. 1303) nėra. Jo istoriją aprašė Vacys Reimeris:

„Tvarkydamas savo archyvą radau kažkaip užsigulėjusį voką su anuometiniam Rašytojų sąjungos vadovui E. Mieželaičiui rašytu V. Sruogienės laišku ir įdomia Balį Sruogą Stutthofo („Dievų miško“) lagery primenančia medžiaga. Nebepprisimenu kuria dingstimi E. Mieželaitis tada man (dirbusiam „Literatūros ir meno“ savaitrašty) perdavė šį laišką ir kaip jis buvo panaudotas. Manau, teisingai pasielsiu perduodamas šią medžiagą Jūsų Institutui, kad ji būtų prijungta prie kito Balį Sruogą primenančio archyvo“ (Vacio Reimerio laiškas Lietuvos literatūros ir tautosakos institutui, [pasirašytas mašinraštis], Vilnius, 2016-10-03, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1617, nr. 1-2, l. 1r).

Vanda Sruogienė kreipėsi į Eduardą Mieželaitį, jam perduodama Balio Sruogos archyvo medžiagą:

„Gerbiamasis,

ačiū už laišką ir Jūsų poezijos knygas, kurias jau prieš tai esame su Dalia gavusios. Leidžiamą Lietuvoje spaudą sekame ir, kas mus domina, – gauname, tad nevarkite siųsdamas mums knygas. Deja, savo leidinių, lygiai kaip Borutos „Baltaragio malūno“, atsiųsti negalime, nes laidos visiškai išsemtos.

Čia pat pridėdu vieną iš pamirštųjų ir Čikagos „Naujienose“ [1922 m. Kalėdų nr.] spausdintą Balio Sruogos veikalą [legendinio siužeto poemą *Jūrūnas*, l. 1-7r], keletą nuotraukų iš jo laiškų, rašytų vokiečių KZ, keletą jo nelaimės draugo [Aleksandro Kantvilo] pieštų vaizdų iš jų klaikaus gyvenimo reprodukcijų ir vieną originalų laišką. Gal tą medžiagą galima būtų deponuoti Literatūros muziejuje?

Malonu, kad susidomėjote mūsų trobelės [namų Kaune] likimu. Joje gyvena labai neramūs ir savanaudiški žmonės, kurie ne tik baigia išgrobstyti Rašytojo materialinį palikimą, bet savo barniais ir nesantaika profanuoja vietą, kurią jis taip mylėjo, kur rašė ir kūrė. Prašau nesitenkinti informacijomis iš vieno kurio tos sodybos gyventojų, bet išklausti ir kitus. Už tos vietos apsaugojimą nuo išniekinimo būtumėm Jums labai dėkingos.

Viso geriausio iš mudviejų abiejų.

V. Sruogienė“ (Vandos Sruogienės laiškas Eduardui Mieželaičiui, iš Čikagos – į Vilnių, 1960-02-29, [pasirašytas mašinraštis], in: *Ibid.*, nr. 3-4, l. 1r).